

УДК

Г. О. Ігнатуша

ОЛЕКСАНДР ВОРОНИН – ФУНДАТОР СВЯТО–ВОЗНЕСЕНСЬКОЇ ЦЕРКВИ м. КАНЕВА (1989–2013 рр.)

Стаття присвячена морально-культурному зв'язку представника української діаспори, громадського та релігійного діяча – Олександра Воронина з Батьківщиною. Один із аспектів його багатогранної діяльності проявився у фінансовому сприянні будівництву Свято-Вознесенської церкви у м. Канів, звідки походила його сім'я. Вся його діяльність являлась відображенням християнського та патріотичного виховання, життєвої філософії, досвіду, та відданості національним традиціям.

Ключові слова: Україна, діаспора, благодійництво, церква, автокефалія, Батьківщина, відродження, традиція, патріотизм, виховання.

Допомога своїй рідній країні завжди потребує особливої уваги. На сьогодні, коли Україна переживає непростий період свого розвитку, особливо загострилось питання цінностей. Українське суспільство має бути обізнаним щодо ролі і місця тих своїх представників, які питанням власного життя поставили формування і утвердження високих моральних цінностей та загальнолюдських ідеалів. В цьому контексті дослідники історії неодноразово звертають свою увагу на відносини України з Заходом. Так склалося, що протягом тривалого періоду новітньої історії саме західний світ, насамперед, осередками української діаспори у різних куточках цього світу, постав захисником українства – нашої традиції, права на самовизначення, життя самих громадян врешті-решт. Сьогодні, на тлі російської агресії проти України, захисником наших інтересів та права на самостійне життя знову стала західна спільнота. Цей сюжет не є новим для історії України. Всім нам добре відомо, що історія має властивість повторюватись.

Українська інтелігенція завжди була носієм кращих духовних надбань суспільства. За умов Радянської держави вона мусила платити за це високу ціну. Верства, яка могла спричинити та посилити відцентрові тенденції в «імперії зла», була під пильним наглядом органів влади та державної безпеки СРСР. Однак, незважаючи на значний тиск, українська інтелігенція не зрікалась своїх думок, традиції, національного єства, християнських цінностей. Умови, які ставилися радянською державною – цензура та репресії, – змушували інтелігенцію шукати для себе іншу форму виразу своїх думок. Маємо констатувати, що одним із варіантів була еміграція та життя за кордоном. На життєвому прикладі одного з представників української інтелігенції – Олександра Воронина – можна побачити типовість долі багатьох українських сімей, які обрали такий шлях. Еміграція не змусила відмовитись від рідної землі, навпаки, відстань та туга за Україною лише посилювала любов до Батьківщини та думки відносно неї.

Батько Олександра Воронина був дитячим письменником за псевдонімом Олекса Кобець, автором роману, за який його назвали навіть «українським Ремарком», відомої української пісні «Від Синього Дону до Сивих Карпат». Справжнє його ім'я – Олексій Варавва [1]. Українську родину вразили жакіття режиму. Григорія Варавву – рідного дядька Олександра Воронина арештовано 1937 р., заслано на Соловки, де його розстріляли. Григорій Варавва також був письменником, як і його рідний брат Олексій. Було чого боятися, адже і Олексія Варавву викликали на допит до НКВС, де він провів цілу ніч [2, с. 58]. Після подій, які болісно зачепили сім'ю Вараввів, стало визрівати рішення покинути Радянський Союз. Новий поштовх ідеї еміграції дала Друга світова війна. Батько Олександра працював у редакції газети, що видавалася в Харкові у період окупації. У 1943 р., коли розпочався контрнаступ радянських військ у західному напрямі, стала зрозумілою пряма загроза життю родини. Письменник Олекса Кобець стояв за крок до оголошення «зрадником народу». Він не мав іншого вибору, як забирати сім'ю та тікати. Спочатку сім'я емігрує до Чехії, далі – Австрія, Німеччина та Сполучені Штати Америки. Боячись політичних переслідувань, переїхавши за кордон, Олексій Варавва змінив прізвище свого сина з «Варавва» на «Воронин».

Олександр Воронину було 16 років, коли він покинув Україну. На момент переїзду до США у 1950 р. Олександрові було 27 років, він вже отримав освіту у Богословській академії УАПЦ (м. Мюнхен).

Опинившись дуже далеко від рідної землі, Олександр не забував про Україну. Його професійна діяльність була пронизана ідеєю допомоги. Працюючи журналістом та редактором, О. Воронин встиг зробити чимало корисних проектів, спрямованих на піднесення культурно, освітнього та морального розвитку українців. Зокрема, протягом 1989–1992 рр. на радіо «Свобода» він провів цикл передач «З літопису Української Православної Церкви». Таким чином Олександр намагався популяризувати українську церковну історію та показати ті її сторінки, які довгий час були штучно затінені або тенденційно інтерпретовані радянською владою.

Водночас О. Воронин здійснював підготовку щонедільної програми, яка почала виходити з 1989 р. – «Говорить голос Української Автокефальної Православної Церкви». Її вихід започаткувала радіостанція «Голос Америки». Під час своїх ефірів Олександр намагався побудувати конструктивний діалог між Україною та діаспорою. Передача цілком і повністю була створена задля духовних та культурних потреб української спільноти. Перший ефір був відкритий за участі Митрополита УПЦ в США Мстислава (Скрипника), майбутнього першого Патріарха УАПЦ.

Не дивлячись, що сам він у той час знаходився на протилежному боці земної кулі – в Сполучених Штатах Америки, Олександр Воронин активно долучився до релігійного відродження батьківського краю – Канева.

За радянської влади у Каневі було знищено майже всі релігійні споруди. Проіснувавши 212 років, у 1939 р. припинила діяльність Спасо-Преображенська церква біля підніжжя гори Московки на правому березі Дунайця [3]. У часи хрущовської атеїстичної кампанії на початку 1960-х рр. закрили двері для парафіян в одному з найстаріших храмів України – Успенському соборі, закладеному ще 1144 р. князем Всеволодом Ольговичем. Храм становив неабияку історично-архітектурну цінність. У стінах цього собору перед похованням на Чернечій горі стояла домовина з прахом Т.Г. Шевченка. У міжвоєнний період ХХ ст. при Успенському соборі діяла релігійна громада належна до Української Автокефальної Православної Церкви, богослужіння здійснювалися українською мовою [4].

Знищеною більшовиками була й церква на окраїні Канева, у колишньому селі Костянець, яке з 1941 р. приєднали до міської мережі. Більшовики спочатку переробили цю церкву на клуб, а у 1981 р. цілковито розібрали церковну споруду [5, с. 6]. Церква у с. Костянці мала старовинне козацьке походження. Її збудували в ім'я Вознесіння Господнього 1726 року з осикового дерева. Пізніше її перебудовували. Але храм діяв і у ХХ ст. [6].

Саме у цій церкві 1917 р. вінчалися батьки Олександра Воронина – Олексій і Марія, незадовго після того, як батько повернувся з війни та австрійського полону. Парафіяльним священиком у цьому храмі служив о. Антоній Кошиць – батько славетного українського композитора, диригента, знавця української пісні і старовини Олександра Кошиця [5, с. 6].

Родина Вараввів за океаном болісно переживала факт знищення національних християнських святинь на Батьківщині. Але не тільки переживала, а й намагалася виправити трагічну сторінку історії рідного краю. Ці почуття були настільки глибокими, що відбудова церкви у с. Костянці, де вінчалися батьки, стала заповітною мрією Олександра Воронина. Про це він розповів вже під час першої поїздки до України у 1991 р. Тоді він відвідав Харків – місто свого народження і там, біля будинку «Слово», де пройшло його дитинство, дав своє перше інтерв'ю на Батьківщині.

Релігійне відродження України, яке вже тоді розпочалося, відбувалося стрімко і суперечливо. На перепоні ще стояв державний апарат, налаштований на блокування діяльності релігійних організацій, а не на сприяння їм. Катастрофічно бракувало коштів на відбудову храмів, спорядження їх богослужбовими предметами, літератури. Окремою проблемою постали перешкоди відродженню українських церков, що не бажали підпорядковуватись Московському патріархатові.

Цих проблем зазнав і Канів. 1990-го року архівізувалося релігійне життя при Успенському храмі міста, куди 1989 р. призначили настоятелем колишнього в'язня совісті о. Георгія Почтового. Проте цей храм перебував у віданні Московського патріархату [7]. Між тим, в Україні розгорталось відродження Української Автокефальної Православної Церкви, яка кликала до національних джерел, відновлення традицій попередників 20-х рр. ХХ ст. Організувалася така громада й у с. Костянці. Вона й повела будівництво храму Вознесіння Господнього.

Проект храму безплатно розробили Анатолій Дзівалтовський – мешканець Канева та архітектор Петро Фіщич. Тодішній директор Шевченківського національного заповідника Ігор Ліховий передав для закладання фундаменту храму каміння зі старого шляху, який реконструювали поблизу Тарасової гори. При цьому він алегорично мовив: «Від храму до храму...» [8].

Храм будували у стилі українського модерну. Його архітектоніка була співзвучна естетичним уподобанням Олександра Воронина. У ній прочитується поєднання глибоких національних традицій і сучасного розуміння світу. Вважаємо, що стилістика архітектурних форм храму відобразила світоглядні ідеали, церковний досвід одного з фундаторів цієї церкви – О. Воронина, оскільки він був парафіянином, богословом, патріотом України. Орнаментация храму перегукується зі стилістикою іконописних зображень, які шанував і популяризував п. Олександр.

Обставина будівництва храму громадою Українській Автокефальної Православної Церкви була для Ворониних принципово важливою. Ще під час перебування у Харкові, Олександр мав зустрічі з архієпископом Харківським і Полтавським Ігорем Ісиченком і клопотався перед ним, щоб костянецька церква, про відновлення якої він почав дбати, була під церковним началом УАПЦ та особисто владики Ігоря [5, с. 6].

Таке прохання було не забаганкою. О. Воронин мав багатий життєвий досвід, добре вивчив вітчизняну церковну історію, зважав на розповіді батька і багатьох учасників трагічних подій вітчизняного церковного життя. Крім того, в США він був одним із сподвижників та одностудців патріарха Мстислава. Тож зважав і на його оцінки церковної ситуації й духовних осіб в Україні.

Будівництво храму розпочалося 2001 р. І у нього одразу активно включилися Олександр Воронин зі своєю дружиною Оксаною Вікул-Ворониною, відомою у діаспорі балериною та викладачем класичного балету. Вони передали особисті кошти на будівництво. Це була значна на той час сума – 2 тис. доларів.

1 лютого 2001 р. члени Костянецької парафії на загальних зборах підтвердили вірність Українській Автокефальній Православній Церкві і це надихало п. Олександра.

Того року сталася трагічна подія. 21 вересня 2001 р. відійшла у вічність його кохана дружина. У пам'ять про неї усі кошти – понад 3 тисячі доларів, які добродійники пожертвували на похорон, п. Олександр віддав на зведення храму у Каневі. Для канівської парафії ці пожертви були суттєвою допомогою.

Відтоді – у пам'ять дружини Оксани – він прийняв відповідальне рішення стати фундатором будівництва храму Вознесіння Господнього в Каневі-Костянці. «Я вірю, що душі померлих продовжують жити в іншому, кращому світі, і своїми духовними очима бачать те, що діється на землі», – писав згадуючи дружину п. Олександр [9, с. 2].

Олександр Воронин невтомно опікувався будівництвом всі шість років, доки воно успішно завершилося. Він передавав на спорудження церкви пожертви, що заощаджував із власної пенсії та збирав серед своїх

друзів і однодумців у Сполучених Штатах та Канаді. Всі жертводавці були заангажовані ідеєю відродити справді українську, справді автокефальну православну церкву. Усього п. Олександр зібрав і передав до Канева понад 40 тисяч доларів.

Свідченням живого зв'язку діаспори з Україною став приїзд Олександра Воронина на урочисте відкриття Свято-Вознесенської церкви, яке призначили на 12 липня 2007 р.

12 липня 2007 р., на свято Петра і Павла, владика Ігор освятив збудований храм.

Символічно відбулося і його єднання з рідним Харковом. Чин освячення храму здійснив архієпископ Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ. На освяченому престолі вперше було відправлено Святу Літургію. Співав львівський камерний хор «Осанна». Про це освячення на всю Україну повідомили газети «Наша віра» та «Успенська вежа» [10].

Урочистості проходили за участі міського голови Канева.

Архієпископ Ігор відзначив Олександра Воронина як головного ініціатора і жертводавця храму, серед найактивніших будівничих, удостоєних архієрейських грамот.

Хоча проблеми відновлення нормального релігійного життя в парафії на цьому не скінчилися. Олександрові Воронину довелося проявити послідовність, наполегливість, аби відстояти правду.

Цей аспект його благодійництва вартий окремого аналізу.

Через деякий час священник Вознесенського храму без відома громади змінив її юрисдикцію – перейшов у підпорядкування Української Православної Церкви Київського патріархату (УПЦ КП). Специфічну позицію проявила міська влада. Щойно збудований храм став об'єктом міжконфесійної боротьби між різними гілками українського православ'я. Конфлікт виявився затяжним і надзвичай показовим для української ситуації з дотриманням прав людини. Він був показовим настільки, що Українська Гельсінська спілка з прав людини звернула увагу на цей конфлікт у звіті щодо дотримання прав людини в Україні у 2009–2010 рр. за доповідями правозахисних організацій [11].

Зазначений звіт повідомляв про наявність цілої групи проблем, «коли місцева державна адміністрація починає підтримувати в релігійному конфлікті одну зі сторін конфлікту». Наче йдучи за розгортанням подій у костянецькій парафії, правозахисники узагальнювали: «Релігійні конфлікти часто виникають при переході громади з однієї Церкви до іншої. У деяких випадках це є рішенням самої громади, а у деяких такі рішення приймають керівники громади, коли їх звільняє громада, до прикладу, за бездіяльність, а вони з-за цього хочуть перевести громаду до іншої Церкви, щоби там утримати свою владу. Ситуація зазвичай ускладнюється, якщо громада володіє культовою будівлею. У цій ситуації позиція органів влади дуже важлива, оскільки саме вони можуть зареєструвати або відмовити у реєстрації змін до статуту та керівних органів громади, а також видати нове свідоцтво на право власності храмом».

Українська Гельсінська спілка з прав людини наводила характерний приклад такої упередженості влади і поведінки частини духовних осіб: визнання незаконності рішення Черкаської обласної адміністрації про скасування реєстрації громади Вознесення Господнього в Каневі (Костянець) та передачу збудованого громадою УАПЦ храму новоствореній парафії Української Православної Церкви Київського патріархату (УПЦ КП). Рішення про цю незаконність ухвалив Київський апеляційний суд 6 квітня 2010 р.

На підставі рішення апеляційного суду правозахисники підсумовували, що судовий процес був тривалим, розтягнувшись на два роки. Вони зазначали й першопричину конфлікту довкола храму. Він «розпочався тоді, коли за бездіяльність і фінансові зловживання парафіяни звільнили настоятеля громади о. Володимира Цянця. Після цього священник організував реєстрацію альтернативної громади УПЦ КП й захоплення храму. У той час священника прийняли до кліру Черкаської єпархії УПЦ КП. У Харківсько-Полтавській єпархії УАПЦ наголошували, що перереєстрацію статуту громади здійснив на початку 2008 р. начальник Черкаського обласного управління в справах національностей і релігій Євген Савісько, який раніше працював секретарем єпископа УПЦ КП. Невдовзі суд відновив громаду УАПЦ у її правах на храм» [11].

Таким чином, храм, фундатором якого був Олександр Воронин, швидко став об'єктом посягань і претензій нечистих на руку керівників від релігії та від держави.

Боротьба за Свято-Вознесенську церкву вийшла не тільки за межі Канева, але й України.

Олександр Воронин, отримавши звістки про цю боротьбу, мусив відстоювати свої принципи і пам'ять про своїх попередників 20-х рр. ХХ ст. Це для нього було тяжкою ношею, але він гідно прийняв її на плечі. Відомо про лист, який він написав у відповідь (на лист від 4 лютого 2008 р.) єпископу Черкаському і Чигиринському УПЦ КП Іванові: "Я теж мрію про час, коли Україна матиме одну єдину Українську Православну Церкву, повністю автокефальну, повністю українську. Але дорога до цієї мети не повинна прокладатися шляхом перехоплення парафій і духовенства. Її треба прокладати не взаємним поборюванням, а постійною співпрацею та пошуками того, що дійсно єднає нас" [9].

Остаточне вирішення конфлікту було ще не близьким. У ньому проявилася й інша сторона церковних реалій – розкол у середовищі УАПЦ з претензіями на храм ієрархії церкви, яка успадкувала попередню назву конфесії. Питання про юридичні права Свято-Вознесенської релігійної громади та проблема належності храмового приміщення застрягло без відповіді на нових два роки.

Конфлікт довкола костянецького храму вивчала й комісія, створена міською владою у січні 2011 р. Міський голова Віктор Ніколенко зауважував, що він стоїть за те, аби у цьому храмі мирно співіснували представники УАПЦ і УПЦ КП [12]. Конформізм цієї позиції мав політичний, а не правовий характер.

Міський голова не запропонував релігійній громаді УПЦ КП, що претендувала на новозбудований храм справедливих рішень. Скажімо, – збудувати подібний храм власними силами і коштами, купувати чи винаймати приміщення під церкву. Такі поради формували б правосвідомість серед жителів міста й толерантність міжконфесійних відносин. Між тим, як вже зазначалося, релігійна громада, котра вела

будівництво церкви, однозначно заявила про свою організаційну належність до Харківсько-Полтавської єпархії УАПЦ і зовсім не прагнула споруджувати будівлю для будь-якої іншої конфесії.

Питання могло бути вирішене тільки у правовій площині. Нарешті це сталося. 20 червня 2012 р. Вищий адміністративний суд України поставив крапку у тривалій тяжбі за костянецький храм. Як вважає Харківсько-Полтавська єпархія УАПЦ (zareєстрована як УАПЦ (оновлена)), зазначені проблеми нарешті було юридично розв'язано. Тепер черга за виконанням судового рішення [13].

Олександр Воронин був з Україною до останнього подиху. Під час наукової конференції, що відбулася у Харкові 17 грудня 2011 р. у Свято-Дмитрівському катехитично-пастирському центрі Харківсько-Полтавської єпархії Української Автокефальної Православної Церкви парафіяльний священик з м. Баффало (США) о. Микола звернувся до усіх присутніх із проханням помолитися за свого парафіянина, який наразі перебуває у тяжкому стані. Ім'я цього вірного – Олександр Воронин...

Його пам'ятали і мають назавжди пам'ятати в Україні та діаспорі.

Таким чином, участь Олександра Воронина – діяча української діаспори в США, – у побудові храму на батьківщині його родини, була суттєвою, постійною і, без перебільшення – ключовою. Він генерував ідею відновлення храму у тому історичному місці, де храм колись знаходився. Він був основним фундатором будівництва. Він сприяв будівництву храму в українському стилі. Він докладав зусиль, аби громада, що організувалася для будівництва храму і навколо храму, поділяла ідеї української християнської за змістом і формою церкви.

Втілення цих ідей наштовхувалося на чималі організаційні і матеріальні труднощі. Але Олександр Воронин послідовно й наполегливо боровся за втілення свого проекту в життя. Ця боротьба відповідала його життєвим принципам. Він не мав ілюзій щодо поведінки офіційної влади і традиційної церкви, поєднаної зв'язками з Московською патріархією.

Для О. Воронина їхні дії були передбачуваними. Він очікував та, навіть, попереджав про можливі ситуації на кшталт тієї, що сталася через політичне замовлення, адміністративний диктат, бюрократичний підхід, користолюбиві мотиви. Цьому навчило життя старшого покоління, яке було для п. Олександра мірилом духовних цінностей і практичної поведінки.

Не дивлячись на те, що Олександр Воронин знаходився за тисячі кілометрів від рідної землі, він постійно думав та опікувався нею. Його внесок, зроблений на благо рідної України заслуговує гідної оцінки. Серце та душа Олександра Воронина постійно боліли за долю держави та співвітчизників. Незважаючи на всі умови особистого життя та маючи поважний вік, він завжди знаходив час, кошти та творчу енергію для України.

Джерела та література

1. Варавва Олекса // Енциклопедія українознавства / [голов. ред. проф. д-р В. Кубійович, заст. голов. ред. проф. М. Глобенко]. – Львів : НТШ, репринтне відтворення видання 1955-1984 рр. – К., 1993. – Т. 1. – С. 208.
2. Варавва О. Він передав мені любов до рідного краю... / Олександр О. Варавва // Кобець О. Коли задзвонить великий дзвін. Оповідання, спогади. – Черкаси : Сіач, 1993. – С. 56–63.
3. Канівські церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : <http://www.kaniv.net/news.php?p=150&vc=0>
4. Успенський собор [Електронний ресурс] // Сайт «Канів туристичний». – Режим доступу до ст. : <http://kanivtour.com.ua/default/blog/view/15/blog/4/Uspenskiy-sobor>
5. Різниченко О. "Я дошукуюся причини. І... який то жах!" / Ольга Різниченко // Нація і держава. – 2013. – 6 червня.
6. Костянець [Електронний ресурс] // Бекет: историко-генеалогическая база данных Украины. – Режим доступу до ст. : <http://beket.com.ua/cherkasskaja/kostyanec/>
7. Дарпінянц В. Святині потрібно берегти [Електронний ресурс] / В'ячеслав Дарпінянц // Церковна православна газета. Офіційне видання Київської Митрополії Української Православної Церкви. – 2014. – № 14 (360). – Режим доступу до ст.: <http://cpg.in.ua/svyatini-potribno-beregti/>
8. Зелененко Л. Церква у Костянці: коли настане спокій у Божому домі? [Електронний ресурс] / Лариса Зелененко // Прес-Центр. Громадсько-політичне видання. (Черкаси). – 2011. – 30 березня. – № 13 (297). – Режим доступу до ст.: <http://pres-centr.ck.ua/print/news-17828.html>.
9. Варавва-Воронин О. Побудова Помісної Церкви руками державної влади / Олександр Варавва-Воронин // Успенська Вежа. Щомісячна Всеукраїнська газета ставропігійного братства св. ап. Андрія Первозваного (Львів). – 2008. – № 4 (190).
10. Освячено новий храм УАПЦ у Каневі // Наша Віра. Всеукраїнська православна газета. – 2007. – № 8 (232).
11. Права людини в Україні 2009–2010. Доповіді правозахисних організацій. VI. Розділ. Свобода думки, совісті та релігії [Електронний ресурс] – Режим доступу до ст. : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1298305235>
12. Комісія міськради Канева вивчає майновий конфлікт між УПЦ КП і УАПЦ [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ст. : http://www.dev1.religion.in.ua/news/ukrainian_news/9412-komisiya-miskradi-kaneva-vivchaye-majnovij-konflikt-mizh-upc-kp-i-uapc.html
13. Вищий адміністративний суд повернув храм в Каневі Харківсько-Полтавській єпархії УАПЦ (оновлений) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ст. : http://risu.org.ua/ua/index/all_news/community/land_and_property_problems/48554

Игнатуша Г.А. Александр Воронин – основатель Свято-Вознесенской церкви г. Канева (1989-2013 гг.)

Статья посвящена морально-культурным связям представителя украинской диаспоры, общественного и религиозного деятеля – Александра Воронина с Родиной. Один из ракурсов его многогранной деятельности проявился в финансовом содействии строительству Свято-Вознесенской церкви в г. Канев, откуда происходила его семья. Вся его деятельность являлась отражением христианского и патриотического воспитания, жизненной философии, опыта и преданности национальным традициям.

Ключевые слова: Украина, диаспора, благотворительность, церковь, автокефалия, Родина, возрождение, традиция, патриотизм, воспитание.

Ignatusha G.O. Alexandr Voronin – the founder of Holy Ascension Church in Kaniv (1989-2013)

The article is devoted to the moral and cultural relations of the Ukrainian Diaspora's public and religious leader – Alexander Voronin with the homeland. One aspect of his activity was revealed in the financial assistance in the construction of the Holy Ascension Church in Kaniv, where his family from. All Alexandr Voronin's activity was the display of his Christian and patriotic education, life philosophy, experience and his dedication to the national traditions.

Keywords: Ukraine, Diaspora, charity, church, autocephaly, homeland, rebirth, tradition, patriotism, education.

УДК 94:[341.384+351.862.22](477)(430)“19/20”

Т. В. Черкас

ПИТАННЯ РЕПАРАЦІЇ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДВОСТОРОННІХ ВІДНОСИНАХ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ (КІН. ХХ – ПОЧ. ХХІ ст.)

У статті розглядається питання повернення культурних цінностей, які були вивезені з території під час другої світової війни. Під час війни німці з території України вивезли багато культурних та історичних цінностей. Від коли Україна стала незалежною, а Німеччина об'єдналася, обидві країни погодилися, що втрачені або незаконно вивезені культурні цінності, що знаходяться на їх територіях, буде повернуто власникові або його правонаступникові. А в разі неможливості їх віднайдення мова повинна йти про рівноцінне відшкодування.

Ключові слова: Україна, Німеччина, реституція, культурно-історичні цінності.

Болючою й до цього часу практично не вирішеною проблемою українсько-німецьких відносин залишається питання реституції культурних та історичних цінностей. Ця проблема набула особливого значення у зв'язку з безпрецедентними руйнуваннями та грабунком історичних та архітектурних пам'яток, музеїв, архівів і бібліотек на окупованих територіях у роки Другої світової війни. Зокрема, в Україні було розграбовано 151 музей, знищено або вивезено на Захід близько 300 000 експонатів, 51 млн. книг, 46 млн. архівних справ. У Паризьких мирних договорах 1947 р. з колишніми сателітами фашистської Німеччини (Італією, Угорщиною та Болгарією) містилися статті про реституцію культурних цінностей. Передбачалося, що коли в окремих випадках ці країни не зможуть провести реституцію предметів, які становлять художню, історичну або археологічну цінність і є частиною культурного, надбання нації, з території якої ці предмети було вивезено їхніми арміями, владою або громадянами силою чи з примусу, то вони зобов'язані передати предмети такого самого ґатунку і приблизно рівноцінні вивезеним [1, с.56].

Аналіз документів про знищення і вивезення під час Другої світової війни писемних джерел з України свідчить про те, що імперські сили робили цю справу професійно і цілеспрямовано, переслідуючи свої корисливі цілі. Вони знищували і вивозили за межі нашої країни писемні джерела насамперед для того, щоб спотворити історичну правду і пам'ять народів, поставити під сумнів їхню національну самобутність, державність і саме існування [2, с. 206].

До музеїв, архівів і бібліотек німці виявляли підвищений інтерес, інтерес, глибоко продуманий, спланований і прорахований буквально у деталях, викладений у спеціальних інструкціях, довідниках. Був сформований і спеціальний апарат для виявлення, вивчення та захоплення цінностей, що оголошувалися трофейним. Так само ретельно, як планувалося, реалізовувалися акції пограбування. Після входження німецьких військ до того чи іншого культурного центру музеї, картинні галереї, архіви, бібліотеки закривалися, все їхнє майно піддягало консервації. У кожному випадку призначався уповноважений, який відповідав за збереження музейних, бібліотечних, архівних фондів, що віднині належали Третьюму рейху.

Далі до справи приступали спеціалісти Оперативного штабу “Наука”, що був підрозділом Міністерства окупованих Східних територій рейхслейтера А. Розенберга, створеного за особливим наказом Гітлера. У ньому працювали 350 експертів, наділених особливими повноваженнями, – кваліфіковані історики, мистецтвознавці, архівісти, бібліофіли. Заперечувати їм не наважувалися навіть чиновники гестапо. У кожного з експертів була спеціальна група допоміжного персоналу. Ці люди ретельно збирали, реєстрували, вивчали і каталогізували конфісковані скарби. При “штабі Розенберга” діяла спеціальна “Головна робоча група України”, очолювана спочатку гауптс-лейтером Зайботом, а потім штаббайнзатцфюрером Антогом. Названий орган складався з робочих груп “Західна Україна”, “Південна Україна”, “груп” у великих культурних центрах України – Харкові, Житомирі, Полтаві, Дніпропетровську та ін. Керівництво “Головної робочої групи України” перебувало у Києві. При “штабі Розенберга” діяли також “Окремий штаб бібліотек” і штаб “Образотворче мистецтво” [3, с. 16].

Слід зазначити що багато “трофеїв” було приховано від рейху міністрами, губернаторами, генералами і навіть рядовими працівниками, щоправда якщо перші прибирали до рук найцінніші колекції то останні задовольнялися музейними чи бібліотечними “дрібничками”, яким часто не було ціни. Ці награбовані цінності таємно переслалися до Німеччини друзинам і рідні. А завершував це “пекельне” коло особисто